

Лекція. Генеза аналітичної філософії в ученнях Г. Фреге і Б. Рассела.

План

1. Логіко-семантична концепція Г. Фреге.
2. Теорія типів Б. Рассела.
3. Логічний атомізм Б. Рассела.

1. Наприкінці XIX – на початку XX століття в контексті пошуку виходу із кризи в математиці у європейських наукових колах актуалізується проблема логічного обґрунтування математики. Розробка німецьким логіком та математиком Г.Фреге (1848 – 1924 рр.) штучної мови «Begriffsschrift» (праця «Шрифт понять» (1879) з метою застосування у математиці строгої логічної бази мала стати одним із шляхів вирішення цієї проблеми. Разом із цим виникла ідея розв'язання багатьох філософських проблем за допомогою створення ідеальної мови з чіткими правилами для формування точної системи основ наукового знання взагалі.

Відповідно до цього Г. Фреге розробив логіко-семантичну концепцію аналізу «імен власних». Його найближчим попередником і головним об'єктом критики з цього питання був англійський філософ і логік Дж. С. Мілль (1806 – 1873). Якщо в традиційній логіці аналіз починався з понять, то Г. Фреге розглядав у якості вихідного елементу аналізу цілісне висловлювання. У зв'язку з цим стверджувалося, що логічно уточнені «власні імена», чи просто «імена», мають не лише значення (Bedeutung), але й смисл (Sinn).

Відтак «імена» виконують дві семантичні функції. По-перше, вони позначають (bedeuten) об'єкти. По-друге, вони виражають (drücken aus) об'єктивну ситуацію, тобто вказують на ситуацію, пов'язану з об'єктом позначення. Розглянемо два «імені»: «вечірня зірка» і «ранкова зірка». І в першому, і в другому випадках мається на увазі один і той самий об'єкт – планета Венера. Проте, хоча значення («планета Венера») і збігаються, за смислом ці імена відрізняються, оскільки мають місце різні семантичні «ситуації» («ранкова» і «вечірня» зірки).

Отже, тут розмежовуються значення й смисл «імен». «Імена» з однаковим смислом мають одне й те саме значення, але, з іншого боку, маючи однакові значення, вони не завжди мають один і той же смисл. Поряд із цим право на існування (**за виключенням мови науки!**) визнається і за такими «іменами», які мають смисл, але не мають значення, наприклад вічний двигун, Пегас тощо. «Я вважаю, - писав Г. Фреге у праці «Про смисл і значення», - що не менш небезпечні псевдоімена, які нічого не позначають. Псевдоімена, напевно, навіть більшою мірою, ніж неоднозначні вислови, сприяють демагогічному зловживанню мовою. Таким, наприклад, є вислів «воля народу»... Тому мені уявляється виключно важливим закрити це джерело омани – хоча б в науці – раз і назавжди».

2. Приводом для створення теорії типів з'явилися парадокси, виявлені англійським філософом, логиком, математиком Б. Расселом (1872 – 1970 рр.) при вивченні робіт Г. Фреге і Г. Кантора і аналогії, яких були виявлені ще в епоху античності.

Парадокс «брехун» полягає в наступному: Епіменід-критянин каже, що все критяни брешуть. Але так як він сам критянин, то, отже, і він бреше. Значить, критяни говорять правду. Другий варіант парадоксу: «Все, що я говорю – брехня, але я кажу, що я брешу, значить, я говорю правду, а якщо я говорю правду, то значить, я брешу»

Аналогічний і «парадокс крокодила»: крокодил потягнув у жінки дитину, жінка почала плакати і благати крокодила повернути дитину. Крокодил сказав: «Якщо ти вгадаєш, що я зроблю, я поверну дитини. Якщо не вгадаєш, то не поверну ». Жінка сказала: «Ти повернеш мені дитину». Тепер крокодил задумався: «Якщо він поверне дитини, значить, жінка не вгадала, і він не повинен його повертати. Але якщо він не поверне, то значить, жінка вгадала, і за домовленістю він повинен його повернути. Як же тут бути?». Кажуть, що крокодил міркував та міркував, аж доки не вмер. Крокодила не стало, а парадокс лишився.

Б. Рассел спробував знайти рішення подібного роду парадоксів, створивши теорію

типів. Вона встановлювала певні правила і обмеження користування термінами. Англійський мислитель так пояснював суть цієї теорії на прикладі парадоксу «брехун». «Брехун каже: Все, що я стверджую, хибно». Фактично це твердження, яке він робить, але воно відноситься до всієї сукупності його тверджень, і парадокс виникає тому, що дане твердження включається в цю сукупність». Тобто якщо це твердження буде розглядатися окремо, то парадокс зникне. Ми знали б, що у випадку його істинності все, що брехун стверджує, помилкове. Але коли ми включаємо саме це твердження в ту сукупність тверджень, до якої воно відноситься, які воно характеризує, тоді і лише тоді і виникає парадокс. Цього, твердить Б. Рассел, робити неможна. «Ми повинні розрізняти висловлювання, які відносяться до деякої сукупності тверджень і висловлювання про неї, які до неї не мають належати. Ті, які відносяться до деякої сукупності, ніколи не можуть бути членами цієї сукупності». Тому поряд з пропозиціями, які можуть бути істинними або помилковими, є і такі пропозиції, які не можуть бути ні істинними, ні хибними. Такі пропозиції є безглуздими.

3. Б. Рассел був переконаний, що істинні висловлювання можливі тільки в тому випадку, якщо структура світу і логічна структура мови (на якому ми висловлюємо судження про світ) будуть відповідати одна одній.

Для цього у праці «Principia Mathematica» була запропонована особлива система логіки та її мова, на якій можна буде висловити все, що можна говорити про світ («логіка функцій істинності»). У цій системі істинність кожного складного висловлювання в кінцевому рахунку є функцією або наслідком істинності простих, далі нерозкладних висловлювань. Відповідні елементарні судження незалежні одне від одного, а їхня істинність не залежить від істинності інших настільки ж елементарних суджень. Б. Рассел назвав їх атомарними пропозиціями.

Наприклад, розглянемо судження: «Він гарний» і «Він розумний». Істинність одного не залежить від істинності іншого. Але з цих атомарних пропозицій можна, пов'язуючи їх один з одним, побудувати більш складні пропозиції. Наприклад, «Він гарний і розумний», «Він гарний і не розумний», «Він некрасивий, і він розумний» та ін. Тобто всі пропозиції мови представляють результат операцій істинності з елементарними пропозиціями. Або: всі складні пропозиції можуть бути зведені до простих, атомарним (елементарним).

У логічному атомізмі Рассела і структура світу повинна бути такою ж: її основу повинні складати так звані атомарні факти. Самі по собі атомарні факти, по Расселу, є чимось абсолютно простим. Це те, що робить судження істинним. Атомарні факти побудовані з одиничних речей або об'єктів і їх властивостей або відносин. Наприклад, «Це - червоне», «А більше В», «С між В і А».